

(ע"ב) 'גזירה שמא ירבה בשבילו'. הר"ן מפרש שגזורים שמא יוסיף דלעת עבור הבריא. והרשב"א כתב שכגון זה שמרבה בשיעור – אין בו איסור תורה, אלא גזורים שמא יבשל לבריא לאחר שכבר בישל לחולה.

ב'קובץ ענינים' באר שגם הרשב"א מודה שאם מוסיף דבר שאינו ראוי לחולה – אסור מהתורה, שהרי מסתבר שחייב על כל כזית וכזית שמבשל ללא התר פקוח נפש. ורק משום שכל דלעת ודלעת ראוייה לחולה, סובר הרשב"א שאין איסור תורה בכל אחת מהם.

ואולם פשוט דברי הרשב"א מורים שכיון שאינו עושה פעולה מיוחדת עבור הבריא אלא רק מרבה בשיעור באותה פעולה, אין איסור תורה בדבר. (וע' משנ"ב שיח סק"ג שנוקט לעיקר כהר"ן שמרבה בשיעורין אסור מדאורייתא).

'מפני שהם חונקין'. נראה שהבליטה בסכין פוסלת מפני שהיא דוקרת [וזה פרוש דברי הגמרא (ז'): 'דמורשא בזע' – מלשון דקירה, כתרגום 'וידקור' (סוף בלק) – ובזע. ואמנם גם לשון בקיעה מתרגמינן בזע, כמו 'בקע ים' – בזע ימא, אבל כאן נראה שהוא מלשון דקירה]. ולפי זה היה לתנא לומר 'מפני שהן דוקרין'. אך נראה שמשום כך נקט 'חונקין', כיון שכולל אף פגימה עמוקה כגון מגל קצייר שמסתבר ששיניו גדולות, וכשהשן דוחקת מהצד אין שייך לקראו 'דוקר' כיון שהיא רחבה, לכך נקט לשון 'חונק' שמשמעה כל מה שדוחף (הדושים ובאורים).

דף טז

'זהני מילי בכח ראשון, אבל בכח שני גרמא בעלמא הוא'. ע' בשאלות ותשובות לסיכום.

לענין מלאכה בשבת, יש סוברים שהסרת דבר המונע אינו נחשב מעשה ישיר אלא כגרמא [אעפ"י שלענין שחיטה מבואר כאן שהמסיר דף מהמים וע"כ נתגלגל הגלגל ושחט בכח ראשון – כשר] (עפ"י שו"ת מחזה אברהם מב, וכן הביא משו"ת מהרש"ם בהשטות לח"ג מד – עפ"י דברי החתם סופר (יו"ד ריד) שפתיחת ברו הגורם למרוצת המים למקוה, אינו נחשב 'הויה על ידי אדם'. וע' בענין זה שאלת דוד ז; אבני נזר יו"ד רעד, ט).

ואולם הגרש"ז אויערבך זצ"ל (ע' מנחת שלמה י, ח) נקט להלכה להחשיבו כמעשה בידיים.

'אמר רבא: פשיטא לי תלוש ולבסוף חברו לענין עבודת כוכבים הוי תלוש... לענין הכשר זרעים תנאי היא... בעי רבא, תלוש ולבסוף חברו לענין שחיטה מאי...' טעם החילוקים; לענין עבודת כוכבים מיעטה תורה 'ההרים' – משמע דוקא מחובר מעיקרו. ולענין הכשר זרעים סובר תנא קמא שלא אמרה תורה אלא 'זרעים' תלושים דוקא, וכל שלבסוף חיברו אינו תלוש ממש. ולענין שחיטה יש להסתפק למה לדמותה, לעבודת כוכבים או להכשר [האם ההקפדה על 'תלוש' דוקא או העיקר שלא יהא 'מחובר'. ע' שערי ישר ג, כד]. ואפשר שגם כאן יש טעם מן הכתוב; שהרי הקפידה תורה על 'מאכלת' [כדרשת רבי] – וכל כיוצא בה דבר תלוש ממש.

ולפי זה אין לפשוט ספקו של רבא ממשנתנו המכשרת צור בדיעבד (עתוס) – כי יש לדחות שתנא דידן סובר כתנא בתרא דמכשירין, ואילו הספק היה לתנא קמא שם המחשיב תלוש ולבסוף חיברו כתלוש (עפ"י רמב"ן ור"ן).

יש להעיר על מה שהזכיר הרמב"ן מקור לדין תלוש בהכשר משום 'זרעים'. ולפרש"י מהתו"כ המקור הוא מ'בכל כלי'.

'הכופה קערה על הכותל...' דוקא כופה על פיה, אבל הניחה כדרך קבלתה בשביל שלא ילקה

הכותל, כיון שמקבל המים בכלי קיבול הרי הם קרובים יותר להחשב תלושים ומכשירים, כאילו רוצה לתלשם כדי שלא יטנפו את הכותל. כן מבואר מדין המשנה (מכשירין ד,ה) בעריבה שהניחה כדי שירד הדלף לתוכה [והגרעק"א בשבת יב. נתקשה בזה] (חדושים ובאורים).

לדעת רש"י (וכן דעת הר"ש ריש מכשירין והראב"ד; וכן רשב"ם ב"ב סו:), כל שירדו המים או נתלשו לדעת ולרצון לשימוש כלשהו [שימוש לדבר תלוש], אעפ"י שנפלו על הפירות שלא מדעת האדם ושלא לרצונו – מכשירים. ואין כן דעת הרמב"ם (טומאת אכלים יב) אלא אף על פי שנתלשו לרצון אינם מכשירים עד שתהא נפילתם על הפירות לרצון (וכן נראה מדברי הרשב"א להלן לא ובשבת קמג. עפ"י חו"ב. וכן יש מפרשים בדעת התוס' בשבת קמג: ד"ה חלב. ואולם החזו"א (מכשירין ו,ג) גטה מפירוש זה בדבריהם, שאין מסתבר שיחלקו על רש"י ר"ש ורשב"ם).

ע"ע בבאור שיטת הרמב"ם במרכבת המשנה יא,א ובחדושי הגר"ח הלוי שם ב,ד; אבי עזרי (קמא) הל' חובל ז,ד.

'אמר רבי אלעזר: תברא, מי ששנה זו לא שנה זו'. תירוץ 'תברא' מצינו לרבי אלעזר בשבעה מקומות בתלמוד: כאן, בשבת צב: ביבמות קח: כתובות עה: ב"ק מח: ב"מ פב: כריתות כד. וכן נמצא להכמיה נוספים שתירצו בדרך זו: שמואל (יבמות קח: ופסחים לו:), רבי יוחנן (ב"ק מ:), רבי ירמיה (יבמות ג) ורבי זירא (שם מז:).

(ע"ב) 'תלוש ולבסוף חיברו לענין שחיטה מאי'. אף על פי שבגמרא לעיל הסיקו ששחיטתו כשרה ואמרו 'שמע מינה', רבא שב ומסתפק בדבר. ויש לנו כיוצא בזה בכמה מקומות (עפ"י רשב"א יבמות יב:).

ע' בראשונים כאן באריכות. ושיטת הרשב"א (כהר"ף רמב"ם ורמב"ן) שאעפ"י שלא נפשט ספקו, הלכה כסתמא דסוגיא דלעיל שתלוש ולבסוף חיברו כשר אפילו מבטלו. וצריך לפי"ז לפרש כוונת הרשב"א ביבמות רק להוכיח שאעפ"י שהעלו ב'שמע מינה', שבו ודנו בדבר. אך אין מכאן הוכחה על דבר שהעלוהו ב'שמע מינה' ואין הלכה כן.

'רבה בר רב הונא מחתך בה עופא דרכיך'. ויתכן שכמו כן כשר לשחוט בה עוף. או שמא יש לומר שהקנה של עוף אינו רך כבשר ואסור (עפ"י תפארת יעקב).

'המקנה בדבר שהאור שולטת בו שינוי נושרות'. עתה נוהגים התר בדבר. ונימק בספר אגודה (שבת פב) משום שבתאי כסאות שלנו אינם בשדה, הלכך אין לחוש לנשירת השיניים. ופרשו אחרונים דבריו, שהחשש המוזכר כאן אינו טבעי אלא סגולי, משום עשיית מיני כישוף באותם דברים שיזיקו בקינוחם, ועל כן עתה אין חוששים לכך [וככלל, כל הדברים הסגוליים המבוארים בש"ס, נשתנו בדורות מאוחרים – כדברי מהרש"ל, וכ"מ ברמב"ם] (עפ"י מגן אברהם ג סקי"א; בכור שור שבת פב, ע"ש). ויש שהבינו שהוא חשש טבעי ומשום כך תמהו על מנהג העולם – ע' דרכי משה שם [ויכיון דדשו ביה רבים – שומר פתאים ה"]; תורת חיים כאן.

'שבתחלה נאסר להם בשר תאוה'. רש"י הביא את הכתוב בשחוטאי חוץ. והראשונים הקשו הלא איסור זה נאמר בקדשים בלבד ולא בחולין, כמוזכר בכמה מקומות. ובדעת רש"י נראה שגם בשר חולין היה נכלל באיסור 'שחוטאי חוץ' במדבר, שכיון שנצטוו להביא לאהל

מועד כל בהמה שרצו לאכלה [שכן משמע ממה שהתיר הכתוב בשר תאווה רק כשיבואו לארץ וירחיבו להם גבולם. עפ"י רשב"א], הרי אם ישחטוה בחוץ יתחייבו כרת (וכ"כ הרמב"ן בסדר אחרי מות). ונראה שזוהו עיקר ענינו של איסור שחטי חוץ; שפיכת דם בהמה שהיתה ראויה לבוא אל אהל מועד, בחוץ [ולא מפני שבזוהו את הקדשים ושחטם בחוץ. תדע, שהרי שלמים ששחטם בחוץ קודם פתיחת דלתות היכל פטור מפני שאינם מתקבלים בפנים – הרי שעיקר האיסור הוא שחיתת הבהמה שהיה ראוי להביאה פנימה, ולא משום זלזול בקדשים] (עפ"י אמת ליעקב לגר"י קמינצקי, ויקרא יז, ד. ע"ש).

[ולכך אין מפורש באיסור שחטי חוץ אלא בקר וצאן – כי העוף אינו בא שלמים, וכשרצו לאכול עוף לא נתחייבו להביאו לקרבן הלכך היה מותר להם לשחוט עוף חולין ולאכול. עפ"י אור שמח הל' שחיטה ד, יז; משך חכמה פר' אחרי יז, ג].

ויש סוברים שאפילו רבי עקיבא מודה לכך שאיסור 'שחטי חוץ' נאמר במדבר אף בחולין, אלא שלשיטתו היו רשאים בבשר תאווה על ידי נחירה (עפ"י 'יש אומרים' בחדושי הרמב"ן. וכ"מ ברמב"ם שחיטה ד, יז. ואין כן דעת התוס'). יש מי שפרש הטעם, כי בנחירה לא היו רגילים עובדי ע"ז, בנחם את זבחייהם לשעירים על פני השדה – הלכך לא נאסר לישראל בחוץ אלא בדרך שחיטה. ולפי זה האיסור הוא על השחיטה בדרך עובדי ע"ז, ולא על האכילה. ואם שחטו חולין באיסור, לא היה הבשר נאסר בהנאה ובאכילה (עפ"י משיב דבר ח"ה צ ואור שמח הל' שחיטה ד, יז. והרחיבו בבאור הסוגיא בדרכים שונות).

וראה עוד בכללות הענין ובאור הפרשה, בספר פרי צדיק פר' ראה ה.

דף יז

'אברי בשר נחירה שהכניסו ישראל עמהן לארץ מהו'. רש"י פרש הספק משום 'דרוש וקבל שכר'. והרא"ש נטה מדבריו, כי אין הגמרא קובעת בעיה בדבר שאין בו צורך ונפקותא [רק להסביר המקראות דנים בגמרא אף בדבר שאינו שייך למעשה. ע' יומא ה: סנהדרין טו: תענית יא: ופסחים צו.]. וכתב נפקותא בבעיה זו, לאדם שאסר עצמו בנדר מאחד מן המינים החל מזמן מסוים, וכשהגיע הזמן שנקב נשאר בידו מאותו המין; האם מותר לו לאכול ממה שבידו אם לאו. או גם כגון שביט דין רוצים לאסור דבר מסוים, כגון גבינות עכו"ם ושלקותיהם – האם נאסר גם מה שנמצא ביד ישראל בזמן הגזרה.

[ומהרש"ל כתב שאין לדמות נדרים התלויים בלשון בני אדם, לשאר איסורים. הלכך בנדר אסור לאכול מאותו המין כשהגיע הזמן. משא"כ באיסור שביט דין אוסרים, כיון שהוא מדרבנן הולכים לקולא, שהרי ספקו של רבי ירמיה לא נפשט. ואולם אם גזרו ב"ד בחרם וארור, הרי זה דאורייתא ונאסר הכל, שספקא דאורייתא לחומרא וכע"ז פסק בתרומת הדשן רפא, לענין תקנת הקהל בחרם].

ויש שפרשו הצד בספק להכשיר, שהרי גם כשהיו במדבר היתה הנבלה אסורה ואעפ"כ הנחירה מותרת, הרי שנחירתם היא היתה שחיתתם לטהר מידי נבלה, אם כן כיון שכבר הוכשר הבשר בנחירה כמו בשחיטה, אפשר שנשאר בהכשרו גם אח"כ.

לפי סברא זו יש לחלק בין הספק הזה לאותם נידונים שכתב הרא"ש, שהרי כאן כבר הותר האיסור מקודם ואינו חוזר ונאסר, ואילו שם לא הותר שום איסור מקודם ועל כן יתכן שעתה חל האיסור על הכל (ע' חדושי רעק"א; בית אפרים י"ד לט; עונג יו"ט ב).

ובחדושי ר' מאיר שמחה כתב לבאר דברי הרא"ש שהשוה בין הנידונים; כי אמנם משום 'נבילה', כיון שהותרה שוב אינה חוזרת לאיסורה ולטומאתה, אבל איסור 'שאינו זבוח' שנתחדש כשנכנסו לארץ, כי ירחיבו... ובבית... יתכן וחל גם על הבשר הנחור שבידיהם, שהרי סוף סוף לא נזבח. וזהו שנסתפקו

ב. יש לעיין באדם ששופך מים בכחו ממש כגון שהטח חבית, והמים סובבו גלגל ושחט בסיבוב שני; לכאורה נראה שלדעת השו"ע ושאר אחרונים (או"ח קנט,י) שהמטה חבית על צדה והמים מקלחים אפילו כל היום, כשר לנטילת ידים – הרי נחשב זה כח נותן וכשר. אך לדעת הגר"א שם שמחמיר בכח שני (ע' באה"ל שטוב להחמיר לכתחילה כדבריו), צ"ע אם דוקא בנטילת ידים מצריך כח גברא ממש, או אף בשחיטה. ואולם כל ששחט בעוד מחזיק את החבית נראה כשר לדברי הכל, דומיא דנט"י.
ונראה שהמטה זרם המים לצד אחר, כגון שמביא צינור זרם על הגלגל, דומה למטה חבית על צדה. ולפי"ז המביא לצואר הבהמה סכין המסתובבת בכח חשמל, נידון ככח האדם.
ג. לכתחילה לא ישחוט בגלגל של מים אפילו בכח ראשון (תורת הבית הארוך א, דף יא. כלשון הברייתא 'שחיטתו כשרה'). ובגלגל המסתובב ע"י אדם, יש מכשירים (תורת הבית שם; טור יו"ד ז) ויש אוסרים (יש"ש – עפ"י לשנא קמא, ואין צריך לומר ששתי הלשונות חולקים. וכן למד שם מהרא"ש).

דף טז

כה. דבר שהיה תלוש ואדם חיברו לקרקע, האם דינו כתלוש או כמחובר לענין ההלכות השונות?

אמר רבא: תלוש ולבסוף חיברו; –
לענין עבודת כוכבים, דינו כתלוש שלכך המשתוה לבית שלו – אסרו (רב), הגם שהמשתחוה להר לא אסרו (אלהיהם על ההרים – ולא ההרים אלהיהם).
לענין הכשר משקים לקבלת טומאה – מחלוקת תנאים; כגון הכופה קערה על גבי הכותל בשביל שידוח הכותל במי הגשמים, לדעה אחת המים שירדו מכשירים פירות לקבל טומאה, כמשקים שרצה בהם לשימוש בדבר תלוש (כגון בשביל שתודח הקערה), ולדעה אחרת אינם מכשירים, כדין משקים שרצה בהם לצורך דבר מחובר. וכן אמר רבי אלעזר. ואילו לרב פפא (בפירוש משנת מכשירין) אין בדבר מחלוקת אלא לפי כולם נידון כתלוש.
כיון שרב פפא אחרון וגם מעמיד את המשנה לפי תנא אחד, נראה שהלכה כמותו, להחשיב תלוש ולבסוף חיברו כתלוש, וכדין עבודת כוכבים (עפ"י מלחמות ד' לרמב"ן. וכן פסק הרמב"ם טו"א יב,ג).

לענין שחיטה, נסתפק רבא האם דינו כתלוש או כמחובר. ודוקא בדבר שמבטלו במקומו, אבל אם אינו מבטלו – דינו כתלוש, כמו שנתבאר לעיל.

לענין דיני ממונות; הבית נידון כמחובר ונקנה בכסף בשטר ובחזקה, הגם שהוא תלוש ולבסוף חיברו. ואולם דין כלים המחוברים בקרקע, תלוי במחלוקת תנאים, לר"א דינם כתלושים ולחכמים כמחוברים (ע' טור חו"מ צה). וכן לענין אונאה ושבועה. רבנו חננאל פסק כר"א ושאר פוסקים כחכמים (עפ"י חזו"א יו"ד קכט, יג. ובאו"ח כא, יא) פקפק בהשוואת הטר, וצדד שלענין שבועה לכו"ע הוי כמחובר או כתלוש.

ועש"ך (סק"ח) שייצא לחלק בין בית שנידון כמחובר לכותל ושאר דברים. ובקצוה"ח (סק"ג) העיר על כך מדין המשתחוה לבית, אבל הסיק כהש"ך שכ"מ משאר פוסקים ומהתוס' [וצ"ל שלחומרא דנוהו כתלוש בע"ז].
לענין מקוואות ומי חטאת – ע' חזו"א מקוואות קמא ה, יב יו"ד קמא, א).

דפים טז – יז

כו. ישראל במדבר, האם הותר להם בשר תאוה? האם נצטוו על השחיטה או שמא הותר להם בשר נחירה? ומה הדין בשבע שנים שכבשו ובבשר נחירה שנשאר להם לאחר מכן?

ישראל במדבר; לדברי רבי ישמעאל, נאסר להם בשר תאוה (רש"י הביא את הכתוב בשחויי חוץ איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כבש או עז במחנה... ואל פתח אהל מועד לא הביאו... דם יחשב לאיש ההוא. והתוס' הקשו על כך שהכתוב הזה מדבר בקדשים בלבד, ופרשו ממה שהוצרך הכתוב להתיר להם בשר תאוה כשיכנסו לארץ, מכלל שבתחילה היה אסור). ודוקא בשר בהמה הראויה להיקרב קרבן, אבל חיה היתה מותרת (אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל...).

א. הערלים במדבר שלא היו יכולים לאכול קדשים, יש אומרים שהותר להם בשר תאוה, כדין צבי ואיל שאינם ראויים להיקרב קרבן (כן כתבו בתוס' יבמות ע"ב. ויש מפקקים בזה עפ"י התוס' בסוגיתנו ולעיל ב: ע' בלקוטים שבסוף ספר שיחת מלאכי השרת עמ' 96). ונראה לכאורה שלדברי הכל בהמות בעלי מומין הותרו אפילו לרבי ישמעאל, כצבי וכאיל).

ב. כשנכנסו ישראל לארץ ועדיין היו קרובים למשכן, יש אומרים שהיה אסור להם בשר תאוה לרבי ישמעאל. ויש אומרים שהיה מותר, שכיון שעתיד להתיר להם לאחר כיבוש וחילוק, לא החמיר להם בשעת כיבוש וחילוק, שהרי אפילו מאכלי אסור של הגויים התיר להם כדלהלן (ערמב"ן).

ולדברי רבי עקיבא בשר תאוה לא נאסר להם כלל, אלא אדרבה הותר להם במדבר בשר נחירה בחולין, ורק משבאו לארץ נאסרו בו (כי ירחק ממך המקום אשר יבחר ה' אלקיך לשום שמו שם – וזבחת מבקרב... ואכלת), ושוב לא הותרו בו לעולם, גם לאחר שגלו ממנה. [לדברי רבי עקיבא, הנוחר חיה במדבר היה חייב בכיסוי הדם, שהרי נחירתם זוהי שחיטתם, ומכיון שבאו לארץ ונאסרו – פטור מכיסוי].

א. יש אומרים (כ"מ ברמב"ם שחיטה ד, יז. וכן הובאה דעה זו ברמב"ן) שלרבי עקיבא היה אסור לשחוט במדבר מחוץ לאהל מועד כלל (משום ואל פתח אהל מועד לא הביאו...), ולא הותר אלא לנחור.

ב. מהרמב"ם (שחיטה ד, יז) נראה שפסק כרבי עקיבא (עפ"י מ"מ וכס"מ. ובספר אור שמח כתב שלדעת הרמב"ם לפי מסקנת הסוגיא אין מחלוקת בין ר"ש לרע"ק, אלא לשניהם בשר שחוטה היה אסור במדבר ובשר נחירה מותר). ואילו המאירי נקט שהלכה כרבי ישמעאל.

נסתפק רבי ירמיה לדבריו: אברי בשר נחירה שהכניסו ישראל עמהם לארץ, מהם באכילה [ואפילו במשך שנות הכיבוש שהותר להם אכילת טמא (ובתים מלאים כל טוב), יתכן ולא הותר אלא משלל האויבים, ולא לאיסור שבידיהם. כן אמרו לאבעית אימא'. ואולם ללשון ראשונה אין מסתבר לחלק בכך. ע' חרמ"ש]. ועלה ב'תיקו'.

א. בשר נחירה שנחרו בשנות הכיבוש, ודאי לא הותר להם אם נשאר לאחר מכן, שהרי זו נבילה אלא שהותרה לשעתה בלבד (עפ"י רעק"א).

ב. הרמב"ם (מלכים ה, א) כתב התר אכילת נבלות וטרפות ובשר חזיר על כל חלוצי צבא כשנכנסים לגבול נכרים וכובשים ויושבים שם, שאם ירעבו ולא ימצאו מה לאכול, אוכלים את אלו. והרמב"ן (סוף ואתחנן) חלק וכתב שאין להתר בשביל פיקוח נפש או רעבון בלבד, אלא התר מיוחד בכיבוש ארץ ישראל, לאכול שלל איביהם המותר והאסור.